

Gutu Papala

O le papala o le gutu e mafai ona mafua mai i fa'ama'i, manu'a po'o le kanesa o le gutu.. O *lenei pepa fa'amatalaga o lo'o fa'amatalaina ai nisi o ma'i masani o le gutu, o latou fa'aaloga ma togafitiga.*

Fa'ama'i gutu ma papala

O *ma'i malulu* (herpes simplex) e masani ona tupu i laugutu ma le laulaufaiva, ae mafai foi ona tupu i mata, isu ma lima. O papala e pipisi pe a matala ma susu.. O lo'o maua i fale talavai ni vaila'au e fa'amalolo ai le ma'i (cold sore) ma fa'amama ai le le mautonu

O le *pa'u* (candidiasis) ose fa'ama'i lea e mua'i aliali mai o ni vaega mumu i totonu ole gutu. A'o fa'agasolo le pala, e ono alia'e mai se vaega pa'epa'e pa'epa'e. E faigofie lava ona soloi'esea le vaega lea, ae tu'u ai le 'a'ai lalo e foliga 'mata'. O le tumama lelei, e pei o le fufuluina o lima ma le le tufaina o ipu 'ai e fesoasoani e puipuia ai le pipisi atu o le siama. Fa'afeso'ota'i se foma'i po'o se foma'i nifo mo fautuaga ma togafitiga.

Angular chelitis e mafai ona mafua mai i siama ma/po'o siama pepesi, le lelei o mea'ai po'o le le atoatoa.o le puipuiga O le angular chelitis e foliga mai e ta'e, pa'u mumu i tulimanu o le gutu e masani ona tafe toto pe a matala le gutu. O le fa'asusu o laugutu i tausii laugutu, fa'ata'ita'i le tumama lelei o le gutu ma le inu tele o vai e fesoasoani e puipuia ai fa'ama'i. Fa'afeso'ota'i se foma'i po'o se foma'i nifo mo fautuaga ma togafitiga.

Primary herpetic gingivostomatitis ose fa'ama'i pipisi tele. E mafua ai le fiva, itaitagofie, tiga o le foloina ma le fulafula o le lymph.glands i totonu o ni nai aso, o le gutu ma aulamu e tiga ma matua mu. O papala e tumu i le vai samasama e tupu, pa ma fai papa'u, masaesae ma tiga tele e ufitia i se pa'u efuefu. Fa'afeso'ota'i se foma'i po'o se foma'i nifo mo fautuaga ma togafitiga.

Trench gutu (acute necrotising ulcerative gingivitis) e matua tiga lava. E foliga mai o papala samasama-pa'epa'e e faigofie ona tafe toto. E ui e mafua mai i le le lelei o le tumama, o le atuatuvaile ma le ulaula e masani ona saofagā. O auga e aofia ai le fulafula o le lymph, fiva ma le vaivai, o le tofo u'amea ma le lagona o nifo ua mavaevae. Fa'afeso'ota'i se foma'i po'o se foma'i nifo mo fautuaga ma togafitiga.

O *nifo o nifo*, o fula e mafua mai i siama i totonu o le nifo, fa'ama'i o le aulamu ma/po'o se manu'a i se nifo. E masani ona tiga, ae le o taimi uma. E mafai ona fula mata ma/po'o le fa'alauteleina o lymph glands. I ni tulaga e seasea tupu, e mafai ona fa'ateleina fa'ama'i pipisi ma ono lamatia ai le ola. Mo Nifo ma'i:

- E mafai ona pulea le tiga i vaila'au mai le fale talava: E tatau ona faia lenei mea i le auala masani ae le fa'aaogaina i le abscess lava ia.
- Fa'aaogā ni paluga malulu e pulea ai le fulafula.
- E mafai ona fa'atonu ni vaila'au e fa'aitiitia ai siama. Peita'i o le a le toe fa'amālōlōina le manava ma e le mafai fo'i e vaila'au fa'ama'i ona fa'aleleia le puna o fa'ama'i. Fa'afeso'ota'i se foma'i nifo mo togafitiga.
- I le tulaga o le fula o foliga, fa'afeso'ota'i se foma'i po'o se foma'i nifo vave.

O le *faama'i lima ma le gutu* e pipisi tele ma o se fa'ama'i e masani ai tamaiti. O auga e aofia ai papala i totonu o le gutu, fa'apea foi i luga o lima ma vae. O tamaiti e maua i le lima, vae ma le gutu e mafai ona maua i le fiva, le fiafia ma e le mafai ona 'ai lelei mo se aso pe lua. E mafai ona tumau le ma'i mo le fitu i le 10 aso ma e pipisi a'o iai le vai. Fa'ataga e fa'agogo fa'alenua. Aua ne'i tuituia papala. Fa'afeso'ota'i se foma'i po'o se foma'i nifo mo fautuaga ma togafitiga. O le fufuluina lelei o lima o le a fesoasoani e puipuia le fa'ama'i pipisi. E tatau ona fufulu lima i le fasimoli ma le vai mo le ititi ifo i le 15 sekone ma fa'amago mae'ae'a a'o le'i tagofia mea'ai, pe a uma ona alu i le faletaele ma/po'o le sui napetini.

Manu'a gutu

O le tafe toto ma le manu'a i laugutu, alafau po'o aulamu e tatau ona togafitia e pei ona taua i lalo:

- Tu'u se fusi mama po'o se solosolo gaugau i le manu'a ma oomi malosi.
- Nofo i lalo ma faatumauiina le mamafa mo le itiiti ifo ma le sefulu minute. Aua le taoto i lou tua.
- Afai e le mafai ona taofiofia le toto, saili vave togafitiga fa'afoma'i.
- Fa'aaoga se paluga malulu e fa'amama ai le fula ma le tiga.
- Saili fautuaga ma togafitiga mai se foma'i po'o se foma'i nifo ina ia mautinoa o lo'o siaki ou nifo ma ou gutu mo ni manu'a tuga.
- Fufulu gutu vai masima mafanafana (afa sipuniti o le masima laulau i se ipu vai mafanafana) e mafai ona fa'afeiloa'i pe a uma ona pulea le toto. O lenei mea o le a fa'aitiitia ai le lamatiaga o fa'ama'i ma fesoasoani i le fa'amalolo.

E mafai ona tupu se laugutu po'o se alafau u a'o 'ai, ona o le pa'ū, po'o le mae'a o le fa'ama'i fa'apitonu'u. Afai e susu le laugutu po'o se alafau fa'atete, utia pe olo, e mafai ona fa'aleagaina e aunoa ma le iloa e le ma'i. O le vaega fa'amanu'alia e masani ona foliga mai o se mu vaila'au leaga. A toe foi mai lagona i le vaega, atonu e matua tiga lava. E mafai fo'i ona tupu le fula ma fa'ama'i pipisi. Togafiti se laugutu po'o se alafau ua utia ile vai masima mulumulu gutu e fa'aleleia ai le fa'amalologa (afa sipuniti o le masima laulau i se ipu vai mafanafana). Saili togafitiga mai se foma'i nifo pe a tupu se fa'ama'i.

Papala ma ma'i e mafai ona tiga ma e ona tupu i so'o se mea o le gutu. Fa'amaui, manu'a, nifo, le lelei o taumafa, allergies, fa'ama'i, ma hormones e mafai uma ona mafua ai le papala. Fufulu gutu vai masima mafanafana (afa sipuniti o le masima laulau i se ipu vai mafanafana) e mafai ona fesoasoani i le fa'amaloloina ma maua ai le to'omaga. E mafai fo'i ona maua ai le to'omaga o oloa mai fale talavai. Afai e tumau pea le papala, fa'afeso'ota'i se foma'i nifo mo fautuaga ma togafitiga.

Kanesa o le gutu

O le kanesa o le gutu o so'o se mea e tupu a'e i totonu po'o tafatafa o le gutu. O le vave iloa e faasaoina ai ola. O le siakiina o nifo e mafai ona fesoasoani e iloa vave ai fa'ailoga o le kanesa o le gutu. Afai e fa'atatau ia te oe se tasi o fa'ailoga nei, fa'afeso'ota'i vave se foma'i po'o se foma'i nifo:

- Fufula po'o patupatu i so'o se mea i totonu o le gutu, i luga o foliga po'o luga o le ua.
- Manu'a i le gutu po'o luga o foliga po'o le ua, e le'i fa'amaloloina i totonu o ni nai vaiaso.
- Mumu, pa'epa'e po'o lanu pa'auli i vaega o le gutu.
- Le maua o lagona po'o tiga i so'o se vaega o le gutu, foliga po'o le ua.
- Fa'aaauau pea pe le'i fa'amatalaina le toto i le gutu.
- Faigata pe tiga pe a folo, tautala pe tausami.
- O le tiga faifaipea o taliga.
- Faigata i le gaioi o le laulaufaiva po o le auvae.
- Nifo maluelue
- Suia lagona o le tofo.

Mo nisi fa'amatalaga

- Fa'afeso'ota'i lau foma'i nifo
- Asiasi www.health.qld.gov.au/oralhealth
- Valaau 3 HEALTH (13 43 25 84) mo fautuaga fa'alilolilo fa'alesoifua maloloina 24 itula i le aso, fitu aso o le vaiaso
- Imeli oral_health@health.qld.gov.au